

Hos ”HINE ENKELTE”

Af MARTIN A. HANSEN

Forfatteren martin A. Hansen skildrer et Besøg paa Assistens Kirkegaard paa Nørrebro i København og de Stemninger og Tanker, de store Mænds Grave og Gravmonumenter fremkalder.

NAAR MAN I AARENES LØB flere Tusind Morgener er kørt ind i det tætte, travle, violette Nørrebro, hvor Morgenlyset aldrig var naaet at synke ned i Gadekløfternes Bund, ind forbi den mørke Assistens Kirkegaard, ind til Kapelvej, hvor man havde sit Arbejde saa at sige paa Fortovet af de Dødes Forum, Assistens-Kirkegaarden, og naar man saa tit har tilbragt en ledig Stund paa dette tavse Forum, er fortrolig her, saa bliver man – ja hvad bliver man saa? Man bliver maaske lidt af en Kirkegardianer.

Man kunde tro, det var et dystert Sted at være Stangæst, her under sorte Stammer med stilig beskaarne Kroner, under Grenenes stive Arabesker, her mellem Buksbom, Tujaer, Cypresser, her hvor selv Fuglene taktfuldt er klædt for Stedet, Solsorten og Skaden. Men Assistens har sine vise og opbyggelige Sider. Og kender man dem, kan man endda finde fine Skønheder her.

Assistens er overbefolket og savner Plæners rolige Grønhed, al en Parks Enkelthed og Idyl. Her er Pladsnød, Gravnød, megen Uro for Øjet, som mangt et Sted kun ser en Vrimmel af paatrængende Smagsløsheder om sig. Men skønt her er Pletter, hvorfra man knapt kan skimte Nørrebros Tage rundt om, faar saadan en Plet, et Overblik over Kvarteret som ingen andre Steder. Man faar her klarere Blik for det Charmernede, pittoreske ved Nørrebros Smaaborgerlighed. Her er Skygger, og alt er smaat i smaat, men rigt paa Valører, et fyldigt og fyrigt Lilleliv, som har dybe, borgerlige Traditioner.

Maleren John Christensen, ”Barberen”, indfangede det med sin Pensel. Han kom tit her paa Assistens, der var en af hans Hemmeligheder. Lige uden for Muren mod Kapelvej havde han sin lille Barberstue, hvor der duftede af Terpentin og hang tæt med dejlige smaa Billeder. Var der ingen Kunder, kunde Eventyrmaleren paa et Øjeblik smutte inden for Muren og hilse paa sin store Ven, H. C. Andersen.

Paa Assistens Kirkegaard er det smaaborgerlige Nørrebro, som ingen større Kulturinstitution ejer, regne sine Døde med, blev det alligevel Landets aandelige Centrum. Tænk, om disse Døde stod op og gjorde Krav paa deres retmæssige Pladser. De fleste af Tidens Numer Etere maatte da vige Sædet. Her ligger mange Medlemmer af forrige Aarhundredes Aandshierarki, man kan blot nævne: Rasmus Rask, Poul Martin Møller, Mynster, Martensen, Madvig, Paludan-Müller, Kierkegaard, H. C. Andersen. Kun én af de største Trekløver mangler, Grundtvig.

Mange af disse Gravsteder er uanselige, beskedne. H. C. Andersens Gravmæle er en enkel spinkel Obelisk. Har han drømt om noget større, netop han? Nu har han just saa megen Plads, som han havde under sin Mors Stikkelsbærbusk, da han var Barn. Den

store, fornemme Prælat Mynster nøjes med en mindre Granitsten. Endnu mere beskedent er Poul Møllers Minde, en lille, hvid Marmortavle, hvor han er nævnt sammen med flere af sine Nærmeste. Et lyst Sted. Her genkaldes hans sunde, verile Aand. Den lille Tavle smiler saa vist, her skal Glemselen ikke faa Magt. Men fattigere endnu virker Søren Kierkegaards Minde, hans personlige. Den store Enkelte staar nederst, under flere Søskende, paa en af Familiegravens tre Tavler, nær Jorden, det nederste Medlem af Hosekræmmerslægten. Men hos de andre. Saadan skulde det være.

Der skal nok komme Entusiaster, som faar en Kommission nedsat, der skal gøre det til en Nationalsag at rejse monumentale Mindesmærker over disse Døde, H. C. Andersen og Kierkegaard, hvis Betydning som Digter og Tænkter nu omspænder en Verden. Thi saadan hædrer man da sine Store i Udlandet, og hvad maa Fremmede ikke tænke, naar de besøger Assistens! Men gid det maa gaa den Kommission som de flerste Kommissioner, at det intet bliver til. Over disse enkle Grave er der noget fint og ædelt, man ikke møder i et Mausolæum.

Og H. C. Andersen er et Mausolæum, prægtigt, mægtigt, vilde man aldrig faa *det* at høre, som en gammel Mand sagde, da jeg engang paa Assistens spurgte ham om Vej til Graven. Jeg kendte udmærket Vejen, men man kan godt have Udbytte af at spørge sig for, selv om man er kendt. ”Vi kan følges ad, det passer godt,” sagde han, ”min Kone ligger paa Afdeling med Andersen.” ”Ja, man bør jo gøre det lige godt,” sagde han undervejs og holdt to ganske ens Blomsterbuketter frem for mig, ”jeg har nemlig ogsaa min anden Kone her, men det er langt ovre ved Gaden, hun ligger.”

”Ja,” sagde han og tørrede Næsen, da vi stod ved hans første Kones velhægede Grav, ”det varede Længst, men Begravelsen var ogsaa dyrest. Min anden Kone blev brændt, hun vilde selv, og det er jo billigere.” Jeg stod og tænkte paa, hos hvem af dem han mon selv vilde være. Maaske har han gættet mine Tanker, for da jeg mødte hans Blik, rystede han paa Hovedet. ”Tja?” sagde han. Saa gik vi hen til Andersen.

”Død i 75,” sagde han, da vi havde staaet lidt, ”det var det Aar, jeg kom i Skolen. Man kunde have truffet at møde ham. Ja, han var noget for sig. Og nu ligger han her, som en af os andre, havde jeg nær sagt.” Den Gamle saa underligt hvast paa mig og læste halvhøjt Verset paa Stenen:

Den Sjæl, Gud i sit Billede har skabt, er uforgængelig, kan ej gaa tabt. .

Vort Jordliv her er Evighedens Frø, vort Legem dør, men Sjælen kan ej dø.

”Kan De se, Øjnene kan endnu?” sagde han, og saa gik han.

Kniber det med Pladsen for de Levende i de gamle, overfyldte Huse mellem søerne og Assistens, saa kniber det ogsaa for de Døde. Der er Steder, som virker meget urolige, og hvor det forekommer En, at Mindesmærkerne bruger Albuer mod hinanden. Skønt smagen, hvad Gravsten angaar, synes i Bedring, vimler det dog med smagsløse Minder fra de sidste Generationer. De raaber, kalder, trygler, lokker Dødehavens Marked. Læg dog Mærke til mig, glem mig ikke, husk mig dog. Raabende Pynt og Pragt: glem ikke! Det gaar hurtigt med at glemme. Ti Aar, gennemsnitligt saa længe, saa kort huskes Gravene af de Efterladte. Ogsaa kostbare Gravmæler synker hastigt i Lethes Vande.

Saadan møder man en angst, rystet Individualisme paa Kirkegaarden. Ikke Fred, men hektisk Paakaldelse af Erindringen. En atomiseret, Tidsalder har knust sig mod en Klippe, en Kendsgerning, den ikke forstod, Døden. Nu ligger grimme Vragstumper her paa Evighedens Strandbred. Almindelige Mennesker, der ikke huskes trods Gravmæler. Ikke engang Penge hjælper. Men ser man nøjere paa det tørre Ord ”almindelig”, aabner det sin Skal og viser sin Kerne: det enestaaende, det forunderlige, det personlige. Ikke sært, man hører disse Skrig fra Stenene. Hver af dem er rejst over en Verdensundergang.

Der er steder, hvor denne Undergangens Ensomhed har en dybere Tone. Midt i Assistens kommer man forbi et lille smukt Mindesmærke af brun Sandsten. Viggo Stuckenberg. I sin ensomme, bitre, smertelige Digtning er han Talsmand for mange her. Han kan intet Raad give dem, men han siger for dem, hvad de ikke selv kan sige.

Den lille russiske Kirkegaard med de hvide, mærkelige Dobbeltkors er mere fredfuld, og Freden er dyb paa Josephssøstrenes Gravplads, hvor de døde Nonner ligger i Orden og Række under smaa Tavler, hvor blot Navnene er forskellige. Her ventes i Haab paa den Dag, da Sankt Michaels Lur skal lyde.

Mennesket har sin Skæbne. Gravstenen sin. Hist og her kan man finde gamle Sten i Gangene, flyttet derud, ikke staaende paa en Grav mere, den Dødes Navn er ogsaa ulæseligt, forvitret – hvad der ristes i Sten, holder endda sjældent saa længe som det, der skrives paa Papir – aaja, Manden er glemt, men Stenen var saa smuk. Den kan faa Lov at staa lidt endnu og minde om sig selv.

I en Udkant har Gravmælerne deres egen Kirkegaard. Her ender de fleste, store og smaa, dyre og billige. Her staar de og stirre forvirret paa hverandre, hver med et glemt Navn. Saa kommer de under Mejslen. Af det store, dyre Minde kan der altid blive et lille og billigt. Kunder mangler aldrig. Det foregaar ikke saa langt fra H. C. Andersen, som nok kunde have brugt det i et Eventyr.

Jeg holder mest af Assistens i Taage eller blid Regn. Jeg kan ogsaa lide den en bøs Efteraarsdag, naar raslende Blade flyger til Dyrge. Da er Assistens tung, men afklaret og viis. I Sommersol afsløres Pladsnøden, Disharmonien, den grænseløse Individualismens: Her gives intet Haab. Dækket af Sne, der hænger som svulmende Puder over prangende, hæslige, gustne Sten. Og dog. Her passerer man et lille, bitte Minde, dem er der mange af. ”Vor kære lille Dreng...” staar der. Resten er skjult af Sneen. Men det er jo ogsaa nok, og man husker, at John Christensen engang har malet en af disse smaa forfærdende Grave. Et mildt Hjerte, som han var, malede han to Engle, der knæler i Sneen ved Graven, Engle, som et Barn ser dem. Børnenes Død. At give det meningsløse Mening er ikke gjort med at male Engle. Men han har alligevel tænkt, følt, gjort mere for Meningen end de fleste af os andre.

Hosekræmmeren Michael Kierkegaards Familiegravsted er nær ud mod Muren langs den larmende Nørrebrogade. Men paa Vej til den maa man tætved standse ved Synet af et dejligt Relief paa en Sten dér. Et kækt, pur ungt Hoved. Det er den gamle Digter Edvard Storm, Oehlenschlägers Lærer, men altsaa ung her, frisk som en nykomfirmeret Per Gynt. Jeg véd ikke noget saa norsk som den Profil. Nylig faldt jeg et Sted over, hvad Storm 1785 skrev i Forordet til sine samlede Digte: ”Jeg tilstaar gerne, at Digterens sædvanlige Skiebne her paa Jorden burde have skrækket mig og dæmpet denne Skrivelyst, men hvo har følet denne hellige Varme i sin Siel, og sang ikke?”

Hans Nabo her paa Assistens endte ikke, men begyndte med at skrive om denne sædvanlige Skæbne: ”Hvad er en Digter? Et ulykkeligt Menneske, der gjemmer dybe Qvaler i sit Hjerte, men hvis Læber ere dannede saaledes, at idet Sukket og Skriget strømme ud over dem, lyde de som skjøn Musik.” Det er de første Ord i *Diapsalmata*, som indleder Søren Kierkegaards første Værk ”Enten-Eller”.

Det udkom 1843. Tre Aar efter havde han udgivet otte Bind paa over halvtredje Tusinde Sider. Foruden mere end en Snes opbyggelige Taler, alle de store Skrifter, som i Dag mere end nogen Sinde beskæftiger Tænkere, var ”Frygt og Bæven”, ”Gjentagelsen” og ”Begrebet Angest”, tilegnet Mindet om Poul Martin Møller, den eneste han foruden Faderen har tilegnet noget, men da ogsaa et skelsættende Værk, der paa et aktuelt Fænomen som Nazismens Galskab kan give en dybere Forklaring end nogen af Dagens mange Bøger, et Lærerskrift for Tidens ”eksistentialistiske” Filosofer. Det er iøjnefaldende, at grundlæggende Tanker hos en Eksistentialist som Jean-Paul Sartre stammer fra ”Begrebet Angest”; men Sartre og de fleste andre Eksistenstænkere vover ikke at følge Kierkegaard ind i den religiøse og dogmatiske Problematik, der for ham var den nødvendige baade Ende og Begyndelse. Og videre kom ”Philosophiske Smuler”, Opgøret med det hegelske filosofiske System og dermed et knusende Opgør med alle Ideologier, der som Darwiniske, Marxisme, Facisme vil indfatte den hele Tilværelse i eet Tankesystem. 1845 kom ”Stadier paa Livets Vej”. 1846 den mægtige ”Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift”, der fuldender ”Smulerne”. Den blev solgt i halvtreds Eksemplarer. Kierkegaard var da 33 Aar gammel.

Han ventede ikke at leve saa længe, at han kunde naa at fylde 34. Ikke for intet kaldte han ”Efterskriftet” afsluttende. Den nyere Tids største kristne Tænkere indledede sit store Forfatterskab netop i den alder, Kristus antagelig havde, da han traadte frem. Og han mente det afsluttet i den Alder, da Kristus døde. Denne Analogi maa hemmeligt have brændt i ham. Han døde først i 1855. Men hans egentlige Værk var færdigt i 46, nu for hundrede Aar siden. Efter en kort, men uhyre Kraftanstrengelse, der blot rent fysisk vilde have sprængt de fleste.

Han var frygtelig ensom, han blev ikke forstaaet. Hans Tanker var skabt for en historisk Situation, der da kun var vordende, Det forbryderske maatte fuldbyrdes, Systemernes moralske Sammenbrud opleves, før en modnet Erfaring helt kunde forstaa Sandheden i hans Domme.

Mere end at forkynde var det hans Kald at paavise de frygtelige Følger af Kristendommens Degeneration. Den enkelte, Subjektiviteten, det personlige, Eksistensen, er nogle af hans Hovedord, men det er hverken Individualismens Kulde eller Nihilismens gale Handlingsstyrkelse, han vil. ”Kun den Sandhed, der opbygger, er Sandheden for Dig”, slutter ”Enten-Eller”. Inderligheden er det skønneste Ord, han véd. Eksistensens Inderlighed i Gudsforholdet. Inderlighedens Krone er Martyriet, og Martyriet er det eneste, han lover dem alle, til Mennesket.

Det regner paa Assistens. Hist og her tager Væden et gustent Blad med, det svirrer lige ned. Et mørkt Blad har klæbet sig til Tavlen i gammel, enkel stil, hvor Søren Aabye Kierkegaards Navn staar nederst under de to tidligt afdøde Søskende, Søren Michael og Maren Kristine. Ved Siden af Tavlen med Forældrene. Øverst den finere, fornemmere

Tavle med Hosekræmmernes første Hustru, som levede saa kort, ingen Børn havde, ingen Lykke fik. Den store Tænkens selvvalgte, beskedne Plads mellem de andre, hos de andre, giver hans Livsværk om "hin Enkelte" en varmere Tolkning.

MARTIN A. HANSEN